

2. Боднар М.Б. Вплив етнопсихологічних життєвих орієнтацій на самоактуалізацію студентської молоді / М.Б. Боднар: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Інститут соціальної та політичної психології АПН України. – К., 2004. – 216 с.
3. *Вьготский Л.С.* Собрание сочинений в 6т. / Под ред. А.М. Матюшкина. – М., Педагогика, 1983. – Т.3: Проблема развития психики. – 368 с.
4. Гасюк М.Б. Психологічні особливості самоактуалізації сучасної жінки / М.Б. Гасюк: 19.00.07. – пед. та вікова психологія: Автореферат дис. ... канд. психологічних наук. – К., 2003. – 20 с.
5. Гупаловська В.А. Професійна самореалізація як чинник становлення особистості жінки / В.А. Гупаловська: 19.00.01. – заг.психологія та історія психології: Дис. ... канд. психологічних наук. – Л., 2005. – 25 с.
6. Долинська Л.В. Психолого-педагогічні умови особистісно-професійного зростання майбутнього вчителя / Л.В. Долинська // Зб. наук. пр. НПУ ім. М.П. Драгоманова. Сер.: Психологія. – К.: НПУ, 1998. – Вип. 3. – С. 65-71.
7. Долінська Ю.Г. Самоактуалізація особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки / Ю.Г. Долінська: 19.00.07. – пед. та вікова психологія: Автореферат дис. ... канд. психологічних наук. – К., 2000. – 20 с.
8. Маслоу А.Г. Дальние пределы человеческой психики / Пер. с англ. – СПб.: Изд. гр. Евразия, 1999. – 432 с.
9. Олпорт Г. Становление личности: Избр. тр. / Под общ. ред. Д.А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2002. – 462 с.
10. Психологія особистості: Словник-довідник / За редакцією П.П.Горностая, Т.М.Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с. – Бібліогр.: с. 263-293.
11. Роджерс К. Клиентоцентрированный / человеко-центрированный подход в психотерапии // Вопросы психологии. – 2001. – № 2. – С. 48-58.

Відомості про авторів:

Кобильник Лілія Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Варіна Ганна Борисівна – старший викладач кафедри практичної психології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, аспірант Інституту соціології, психології і управління НПУ ім. М.П. Драгоманова

Статтю подано до друку 15.04.2015.

УДК 159.944(075.8)

© Т. В. Комар, 2015 р.

Т. В. Комар (м. Хмельницький)

ПСИХОЛОГІЧНА ПРИРОДА СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ ЯК ВАГОМА ПЕРЕДУМОВА ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті в руслі диференційованого підходу розглядаються поняття «особистісна зрілість», «соціальна зрілість» як істотні складові професійної зрілості майбутнього фахівця. Через призму літературних образів представлені особистісні особливості і психологічна природа соціальної зрілості особистості. На основі результатів наукових досліджень дається аналіз поняття «соціальна зрілість особистості».

Ключові слова: зрілість, особистісна зрілість, соціальна зрілість, професійна зрілість особистості.

В статті в руслі дифференційованого підходу розглядаються поняття «личностная зрілість», «соціальна зрілість» як суттєві складові професійної зрілості майбутнього фахівця. Через призму літературних образів представлені особистісні риси та психологічна природа соціальної зрілості особистості. На основі результатів наукових досліджень дається аналіз поняття «соціальна зрілість особистості».

Ключеві слова: зрілість, личностная зрілість, соціальна зрілість, професійна зрілість особистості.

In an article in the mainstream differential approach considers the concept of «personal maturity», «social maturity» as essential components of professional maturity of the future specialist. Through the prism of literary images presented personality traits and psychological nature of social maturity of the individual. On the basis of the results of research analyzes the concept of «social maturity of personality».

Keywords: maturity, personal maturity, social maturity, professional maturity of the person.

Постановка проблеми дослідження. Проблематика соціальної зрілості особистості розглядається як предмет дослідження багатьма суспільними науками. До них відносяться педагогіка, психологія, соціологія й ін. Учені вважають, що вивчити будь-яке явище повністю ми можемо, лише завдяки всебічному розгляду його. Тобто дослідник для повноти картини завжди зобов'язаний враховувати й модель бажаного (ідеалу), і модель небажаного (антиідеалу). Так само в повсякденному житті, під час виконання відповідальної справи, ми звичайно заздалегідь подумки програємо й свою перемогу й можливу поразку. Тому важливо вивчати саме «мінуси», анти ідеал. І тому її роль у дослідженні соціальної й професійної зрілості особистості дуже вагома: варто уявити модель соціально незрілої особистості задля попередження можливих негативних наслідків у формуванні психологічної зрілості особистості.

Проте власне психологічна наука розглядає соціальну зрілість особистості у якості стрижневої наукової проблеми. Але що ж мається на увазі під «зрілістю людини»? Єдиного визначення не існує дотепер, учені сперечаються над об'єктивними критеріями, як визначають людську зрілість. Б. Ананьєв вважав, що саме ці розбіжності й призвели до того, що в психологічній літературі поняття «зрілість» поступово замінюється поняттям «дорослість» [1]. Однак ця заміна, покликана прояснити ситуацію, у дійсності створює ще більшу термінологічну плутанину.

Вочевидь, що навіть на індивідуальному рівні поняття «зрілість» і «дорослість» - це не повні синоніми. І ще більш вони розходяться, коли мова йде про дорослість і професійну (суб'єктно-діяльнісну) зрілість.

Те ж саме розмежування має місце й на особистісному рівні вивчення особистості. Отже, ці терміни визначають різні поняття. Використання терміна «дорослість» у значенні «зрілість» неприпустимо ще й тому, що така підміна виключає з поля наукових досліджень проблему «зрілості» як таку.

Отже **метою** нашої статті є виявлення психологічних особливостей соціальної зрілості особистості як вагомого чиннику професійної зрілості майбутніх фахівців.

Результати теоретичного аналізу проблеми дослідження. У рамках однієї парадигми проблема зрілості може розглядатися на рівнях індивіда, особистості, суб'єкта діяльності й індивідуальності. Стосовно до іншої системи понять ми можемо мати на увазі інтелектуальну зрілість, емоційну зрілість і особистісну зрілість. І в тій і в іншій системі, як, власне, і в будь-якій іншій парадигмі, існує об'єктивна реальність, що окреслюється поняттям «особистісна зрілість». Найбільш складним і недослідженим із усіх аспектів зрілості саме і є особистісна зрілість. На сьогоднішній день, мабуть, неможливо запропонувати вичерпної повноти модель соціальної зрілості особистості.

В уявленнях прадавніх людей земля спочивала на трьох китах або на трьох слонах. У особистісної зрілості чотири «кити», чотири основні, базових складових, навколо яких групуються безліч інших: 1) відповідальність; 2) терпимість; 3) саморозвиток; 4) позитивне мислення, позитивне ставлення до світу (цей компонент присутній у всіх попередніх).

Розглянемо ці компоненти більш докладно.

Відповідальність - це те, що відрізняє соціально незрілу особистість від звичайної людини (не говорячи вже про зразки зрілості). У цей час у психології особистості досить поширена концепція двох типів відповідальності. Вона виникла в руслі напрямку, відомого як психологія каузальної атрибуції (Дж. Роттер) [9].

Відповідальність першого типу - це той випадок, коли особистість вважає за необхідне бути відповідальною за все, що відбувається з нею в житті. (У термінології Дж. Роттера інтернальний локус контролю) «Я сам відповідаю за свої успіхи й невдачі. Від мене самого залежить моє життя й життя моєї родини. Я повинен і можу це зробити», - от життєве кредо й постулати такої особистості. Цікаво, що саме на такому девізі будуються й дії героїв «американської мрії» [9].

Згадаємо національну героїню Америки Скарлетт О'Хара з роману Мітчелл «Віднесені вітром». Пройшовши через жахи війни й голод, вона клянеться, що ніколи ні вона, ні її близькі не будуть голодувати. І сподівається ця відважна жінка тільки на себе, ні від кого не очікуючи допомоги, на відміну від інших тендітних і непристосованих жінок з півдня, котрі плывуть за течією й гинуть, у той час як Скарлетт бореться за життя й знаходить вихід з будь-якої ситуації.

Відповідальність другого типу пов'язана із ситуацією, коли людина схильна вважати бути відповідальною за все, що відбувається з нею у житті або інших людей, або зовнішні обставини, ситуацію (екстернальний локус контролю). Відповідальність і за невдачі, і за успіхи покладає на батьків, учителів, у майбутньому - на колег, начальство, знайомих. У дитинстві квінтесенцією такої відповідальності зі знаком мінус може слугувати фраза «а це він перший почав». Легко помітити, що повсякденною мовою, мовою життєвих понять другий тип відповідальності позначається не інакше як безвідповідальність. У людей дорослих, але соціально незрілих і безвідповідальних, кредо «винуватий стрілочник» може приймати самі вигадливі форми: карикатурний приклад - король із «Звичайного чуда», що списує всі свої витівки на дурну спадковість: у ньому прокидається то тітка з материнської сторони, то ще будь-який божевільний родич.

На сьогоднішній день уже в багатьох дослідженнях встановлено, що інтернали (люди з першим типом відповідальності особистості) більш упевнені у собі, більш спокійні й доброзичливі, більш соціально популярні. Загальні уявлення про більш високу доброзичливість інтерналів до інших підтверджують, дослідницькі дані. Відповідальні підлітки, з інтернальним локусом контролю, більш позитивно відносяться до вчителів, а також до представників правоохоронних органів. Результати досліджень (К. Муздибаєв) свідчать про те, що існує співвідношення між інтернальністю й наявністю сенсу життя [3]. Чим більше суб'єкт вірить, що все в житті залежить від його власних зусиль і здібностей, тим більшою мірою знаходить він у житті зміст і мету. Але дослідження також показують, що екстернали (люди з відповідальністю другого типу, або «безвідповідальністю»), навпаки, відрізняються підвищеною тривожністю, стурбованістю, вони менш терпимі до навколишніх, підвищено агресивні, конформні, менш популярні в суспільстві. За деякими даними (А. Реан), серед делінквентних підлітків (правопорушників) частка екстерналів становить 84 %, у той час як до інтерналів відносяться лише 16 % [5]. Отже, абсолютна більшість обстежених не здатні брати відповідальність на себе, але «звалюють» її на інших або на ситуацію, на «фатальні обставини».

Проте у дослідженні (А. Реан, Д. Карандашев) об'єктом вивчення були молоді люди того ж віку, але вже із чіткої просоціальною орієнтацією, з позитивною шкалою цінностей [5]. У результаті був виявлений зовсім інший розподіл за типами контролю. У групі молодих людей із просоціальною орієнтацією, котрі виявляють високий рівень соціальної зрілості, інтерналами виявилися 72 %, а екстерналами лише 4 %. Таким чином, узагальнення даних різних експериментальних досліджень

дозволяє із упевненістю стверджувати, що інтернальність (або переважна тенденція особистої відповідальності) співвідноситься із соціальною зрілістю й просоціальною поведінкою. Екстернальність же пов'язана з недостатньою соціальною зрілістю, а за певних умов вона є чинником ризику асоціальної поведінки.

1. Відповідальність – це необхідна складова, атрибут зрілого вчинку. Але все життя складається із учинків, або навіть «життя в цілому може бути розглянуте як деякий складний учинок» (М. Бахтін) [2]. Ближче за все, мабуть, до уявлень, що викладаються тут, про фундаментальне значення феномена відповідальності [2] в структурі особистісної зрілості перебувають ідеї гуманістичної (у широкому змісті) і екзистенціальної психології. Видатний учений-гуманіст двадцятого сторіччя Е. Фромм вважав, що турбота, відповідальність, повага й знання - це сукупність якостей зрілої людини. Інший відомий персонолог гуманістичної орієнтації В. Франкл також приділяє відповідальності значне місце у своїй концепції й стверджує, що духовність, воля й відповідальність - це три основи, три екзистенціала людського існування [8]. Дуже важливо те, що не можна визнати людину вільною, не визнаючи її в той же час і відповідальною. Людська відповідальність – це відповідальність, що відбувається з неповторності й своєрідності існування кожного індивіда. На відповідальний учинок, як помітив М. Бахтін, здатною є лише людина, яка усвідомила цю свою одиничність і неповторність [2]. І навіть більш того, саме у відповідальності перед життям укладена сама сутність людського існування (В. Франкл). Очевидно, з відповідальністю пов'язана не тільки сутність буття зрілої особистості, але також успішність і способи її самоактуалізації.

Щоб пояснити цю думку, повернемося до пушкінського героя - Петрущці Гриньова. На самому початку роману він - незрілий і тому не цілком вільний. Його долею повністю розпоряджається владний батько: вибирає місце, де син буде проходити військову службу, вчить, як поводитися в тій або іншій ситуації. Не дивно, що 17-літній юнак люто відстоює свою волю, однак, перші ж пориви ставлять його перед необхідністю тримати відповідь за свої вчинки: щоб насолодитися самостійністю, він п'є, грає в більярд і програє велику суму грошей, яку змушений заплатити. У міру розвитку сюжету він знаходить усе більшу волю, і під час зіткнення з Є. Пугачовим це вже більш зріла людина, яка свідомо бере відповідальність за кохану дівчину й сам ухвалює рішення, від яких залежить його життя й життя інших людей. Однак і батьки, і дядько Савелліч ще довго бачать у ньому незрілого хлопчика. Якщо Гриньов залишався у будинку, під крилом батьків, він ще нескоро знайшов би свободу, а виходить, нешвидко набув дорослості. Служба, дуель, подорож, участь у воєнних діях - от обставини, що сприяли його зростанню як особистості.

Справа в тому, що соціальна зрілість і її складова - відповідальність - формується лише в адекватній діяльності. Формування відповідальності прямо пов'язане з наданням особистості свободи в прийнятті рішень. Питання про міру свободи варто вирішувати з врахуванням вікових і інших конкретних особливостей і обставин. Але сам принцип залишається непорушним. При цьому вірною є теза про те, що не можна визнати людину вільною, не визнаючи її в той же час і відповідальною, потребує наступного обов'язкового доповнення зворотного характеру: не можна визнати людину відповідальною, не визнаючи її в той же час і вільною.

Формування відповідальності йде поруч з розвитком автономності особистості й забезпеченням свободи прийняття рішень щодо самої себе. Коли ми прагнемо сформувати в особистості відповідальність, але при цьому блокуємо розвиток і прояв автономності, а також свободу прийняття рішення, це нагадує анекдотичну ситуацію в одній із чорнових глав роману В. Набокова «Пнін», де головний герой вчиться водінню автомобіля за підручником лежачи в лікарняній постелі із сильним радикулітом. Не можна навчити людину плавати, не пускаючи її у воду. На жаль, така практика не просто має місце, але й надзвичайно поширена. На запитання: «чи заохочуємо ми самостійність і автономність у процесі виховання й навчання?» - скоріше доводиться відповісти «ні», ніж «так». У родині це виражається в такому типі виховання, як надопікування. У школі те ж надопікування, причому не тільки у вихованні, але й у навчанні. Заохочення

ініціативності, автономності в навчальній діяльності, звичайно, мають місце. Але є скоріше виключенням, ніж правилом. Така поведінкова позиція дорослих, як показують дослідження (А. Реан), знаходить зручну й міцну опору в системі їх соціально-перцептивних стереотипів, у їхніх уявленнях про учнів як про нездатних, здебільшого, до прояву автономності, самостійності в діяльності [7]. Емпіричні дослідження також показують, що педагоги цінують дисциплінованість учнів набагато більше, ніж самостійність особистості [6, 7].

2. Терпимість – наступна найважливіша складова соціальної зрілості особистості. У структурі загального феномена терпимості можна виділити (А. Реан) два її види: 1) сенсуальна терпимість особистості й 2) диспозиційна терпимість особистості.

Сенсуальна терпимість пов'язана зі стійкістю до впливу соціального середовища, з ослабленням реагування на будь-який несприятливий чинник за рахунок зниження чутливості до його впливу. Сенсуальна терпимість, таким чином, пов'язана із класичною (і навіть психофізіологічною) толерантністю, з підвищенням порога чутливості до різних впливів соціального середовища, у тому числі впливам суб'єктів міжособистісної взаємодії. Отже, сенсуальна терпимість є терпимість-черствість, терпимість-міцність, терпимість-стіна.

У класичній літературі багато яскравих тому прикладів - це й пушкінський Скупий лицар з «Маленьких трагедій», до того зачерствілий душею, що може спокійно дивитися, як стоїть на колінах під дощем й вимолює в нього гроші, бідна вдова, або знаменитий Плюшкін М. Гоголя. У цьому ж ряду особливо виділяється Іудушка Головлєв М. Салтикова-Щедріна, він дуже любить робити враження людини лагідної й терпимої до навколишніх, постійно наголошує солоденько-повчальні промови, але насправді він черствий і безжалісний до найближчих людей. Говорячи про терпимість як складову соціальної зрілості особистості, ми маємо на увазі, звичайно, не цю терпимість, а диспозиційну.

У основі диспозиційної терпимості лежить принципово інший механізм, що забезпечує терпимість особистості при соціальних взаємодіях. У цьому випадку мова йде про схильність, готовність до певної «терпимої» реакції особистості на середовище. За диспозиційною терпимістю знаходяться певні установки особистості, її система ставлень до дійсності: до інших людей, до їхньої поведінки, до себе, до впливу інших людей на себе, до життя взагалі. Прикладами установок особистості, що забезпечують її диспозиційну терпимість, є такі: «усі люди коли-небудь помиляються», «кожний має право на свою думку» (або іронічне: «де є двоє вчених, там є три думки»), «людина має право на зрив», «той, хто спізнюється сам переживає ще більше, ніж ті, хто на його чекають» т. ін. Прийняття стратегії й позиції, відомої за назвою «альтруїстичний егоїзм», найімовірніше, також приводить до суттєвого підвищення терпимості особистості. Безсумнівно, що й у цьому випадку треба говорити про диспозиційну, а не сенсуальну терпимість. Диспозиційна терпимість, образно говорячи, є терпимість-позиція, терпимість-установка, терпимість-світовідчуження.

Справжнім втіленням такої терпимості можна назвати князя Мишкіна, який у чернетках Ф. Достоєвського прямо названий «князь-Христос». Мишкін усе своє життя будує саме за принципом терпимості й всепрощення, відшукуючи виправдання будь-яким провинам і зривам навколишніх його людей, серед них є й занепада жінка і злочинці.

Така терпимість не пов'язана із психофізіологічною толерантністю. (Толерантність – підвищення терпимості до будь-яких впливів середовища за рахунок зниження чутливості.) При даному виді терпимості людина зберігає чутливість і емпатійність, здатність до співпереживання й співчуття. Сильну диспозиційну терпимість, таким чином, може мати й чутлива особистість. У диспозиційній терпимості повною мірою проявляється позитивне ставлення до світу, що визначає позитивний погляд на світ, позитивне бачення дійсності.

Однак у реальному житті з розвитком такого компонента, як терпимість усе не настільки благополучно, як хотілося б. От деякі дані досліджень (А. Реан), проведених серед школярів обох статей у віці 15-17 років. Як виявилось, високі показники за параметром спонтанна агресія мають 53

% обстежених, а низькі - тільки 9 %. В інших показники на рівні середньостатистичної норми. Отже, 53 % з високою спонтанною агресією [7]. Але насамперед слід пояснити, що мається на увазі під «спонтанною агресією». Спонтанна агресія - це підсвідома радість, яку відчуває особистість упродовж спостереження труднощів і важких ситуацій в інших. Такій людині приємно «тикнути носом» інших у їхні помилки. Це спонтанно виникаюче, невмотивоване бажання зіпсувати комусь настрій, досадити, розлютити. Такій людині подобається загнати в глухий кут іншого своїм питанням або відповіддю [4, 5, 7].

Саме спонтанну агресивність проявляв уже згадуваний вище Іудушка Головлєв, доводячи своїми нудотними проповідями родичів, із задоволенням нагадуючи їм про помилки й невдачі, спостерігаючи, як близькі люди попадаються в розставлені їм капкани. Або малолітній лихварь Слайонов у фільмі, поставленому за книгою «Республіка Шкід». Цей підліток, скупуюючи в товаришів хліб, з явним задоволенням стежив, як вони викручуються з боргів і страждають від голоду.

Високі показники за іншим параметром, реактивна агресія - мають 47% обстежених, а низькі - тільки 4 %. Але реактивна агресія - це саме прояв агресивності при взаємодії, при спілкуванні в якості типової реакції. Таких людей відрізняє недовірливість. Образ вони просто так, як правило, не вибачають і довго їх пам'ятають. Характерною є яскрава агресивність при відстоюванні своїх інтересів і взагалі конфліктність особистості. Нарешті, на все це накладаються високі показники за дратівливістю - 56% високі значення, тільки 4% - низькі. А дратівливість - це емоційна нестійкість, запальність, швидка втрата самовладання. Напевно, не варто навіть приводити приклади, на жаль, із дратівливістю ми часто зустрічаємося в повсякденному житті й прекрасно пам'ятаємо, що в дратівливих людей різку реакцію викликають навіть дріб'язки. Для них характерна ще й поспішність в оцінці навколишніх. Наведені дані досліджень про високий рівень і поширеність агресивності у підлітково-молодіжному середовищі цікаво доповнюються результатами інших досліджень, що прослідковують динаміку росту агресивності. Установлене, що тільки за останні 3-4 року рівень агресивних проявів у неповнолітніх (учні звичайних шкіл, училищ, технікумів) у середньому підвищився в 1,5 рази, а найбільш високі показники агресії мають 13-літні підлітки (Т. Курбатова) [8]. Усе це, дозволяє говорити про несформованість соціальної терпимості особистості. Хворе нетерпимістю суспільство заражає цією хворобою своє молоде покоління. Небезпека полягає в тому, що в нового покоління така тенденція може поширюватися й стає масовою й у такий спосіб може перетворитися із соціальної патології в соціальну норму, як це описане в антиутопії Е. Берджесса «Заводний апельсин», де агресією заражені поголовно всі підлітки, і це вже нікого не дивує. До речі, термін зараження використаний тут без усяких лапок навмисно, тому що механізми наслідування й психологічного зараження - не метафори, а об'єктивно існуючі психологічні механізми.

3. Саморозвиток. Потреба в саморозвитку, самоактуалізації - основна складова зрілої особистості. Ідея саморозвитку й самореалізації є основною або, принаймні, надзвичайно значимою для багатьох сучасних концепцій особистості (А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фромм, В. Зінченко й ін.). Вона займає провідне місце в гуманістичній психології, одному з найбільш потужних напрямків, що й інтенсивно розбудовуються сучасною психологічною наукою й практикою. Центальною є ідея «самості» (самореалізація, саморозвиток, самовдосконалення). Прагнення до саморозвитку - це досягнення власного ідеалу.

Актуальна потреба в саморозвитку, прагнення до самовдосконалення й самореалізації являють величезну цінність самі по собі. Вони - показник особистісної зрілості й одночасна умова її досягнення. Крім усього іншого, актуальна потреба в саморозвитку, самоактуалізації - це джерело довголіття людини, причому довголіття активного, і не тільки фізичного, але й соціального, особистісного. З вираженим прагненням до саморозвитку пов'язані й професійні успіхи, досягнення професійної майстерності, а також і професійне довголіття, що вже підтверджене експериментальними даними.

Концепція особистісної зрілості повинна базуватися на уявленні про єдність самоактуалізації й самотрансценденції й про дію у відношенні їх принципу додатковості.

Феномен самотрансценденції людського існування займає важливе місце в науках про особистість (педагогіка, психологія, філософія), особливо там, де розглядаються питання особистісної зрілості. При цьому самотрансценденцію зв'язують із виходом людини за межі свого «Я», з її спрямованістю на інших людей, на певну справу, у цілому, на щось поза самої людини. У більш категоричній формі ця думка звучить у твердженні: «бути людиною - значить бути спрямованим не на себе, а на щось інше» (В. Франкл). Разом з тим необхідно помітити, що категоричне протиставлення самотрансценденції й самоактуалізації як двох альтернатив очевидно недоцільно. Сила гуманістичного підходу й перспективи його розвитку полягають в органічному з'єднанні цих двох ідей. Із цим же пов'язані перспективи розробки проблеми особистісної зрілості. На жаль, цій проблемі цілісного об'єднання двох принципів поки приділяється явно недостатньо уваги. Однак розуміння того, що таке єднання все-таки можливо, нехай і не завжди чітко, але вже проявлялося: самоактуалізація може бути здійснена найкраще через захопленість значимою роботою (А. Маслоу). На думку В. Франкла, людина здійснює сам себе в служінні справі або в любові до іншого. Е. Фромм бачить у самоактуалізації утвердження власного життя, щастя, розвитку, волі. Самоактуалізація людини корениться в її здатності любити; причому любов неподільна між «об'єктами» (іншими) і власним «Я». Можливо, метою людського існування є одночасно власна досконалість і щастя навколишніх. Формулювання ж у якості мети «особистого щастя» веде до егоцентризму, а прагнення до «удосконалювання інших», як справедливо помітив І. Кант, не може принести нічого, крім незадоволеності.

Висновки. На сьогоднішній день можна виділити чотири компоненти особистісної зрілості. Ці чотири компоненти соціальної зрілості особистості є базовими, фундаментальними. Такими компонентами є, по-перше, «трійка»: відповідальність, терпимість, саморозвиток. І, по-друге, це четвертий інтегративний компонент, який охоплює всі попередні й одночасно є присутнім у кожному з них. Цим компонентом є позитивне мислення, позитивне ставлення до світу, що визначає позитивний погляд на світ.

Література

1. *Ананьев Б. Г.* Человек как предмет познания / Ленингр. ордена Ленина гос. ун-т им. А. А. Жданова, Ф-т психологии / Б. Г. Ананьев. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. - 339 с.
2. *Бахтин М. М.* К философии поступка // М. М. Бахтин. Работы 20-х годов. - К.: Next, 1994. С. 5-69.
3. *Муздыбаев К.* Жизненные стратегии современной молодежи: межпоколенческий анализ / К. Муздыбаев // Журнал социологии и социальной антропологии. 2004. Т. 7. № 1. С. 175-189.
4. *Реан А. А.* Дети и подростки: психология развития / А. А. Реан. - СПб.: Питер 6-е изд. тер, 2003. — 976 с.: ил. {Серия «Мастера психологии»}.
5. *Реан А. А.* Подростки групп риска / А. А. Реан. - СПб.: Питер, 2005. - 336 С.: ил. (Серия «Практическая психология»).
6. *Реан А. А.* Подросток. Трудности взросления: книга для психологов, педагогов, родителей / А. А. Реан. - СПб.: издание: 1-е, 2005 год, 240 стр.
7. *Реан А. А.* Психология и педагогика / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум. - СПб.: Питер, 2002. - 432 с.: ил. - (Серия "Учебник нового века").
8. *Франкл В.* Человек в поисках смысла: Сборник / Пер. с англ. и нем. Д. А. Леонтьева, М. П. Папуша, Е. В. Эйдмана. - М.: Прогресс, 1990. - 368 с.
9. *Rotter J. B.* Cognates of personal control: Locus of control, self-efficacy, and explanatory style: Comment / J. B. Rotter. Applied and Preventive Psychology, 1992, - 1.- P. 127-129.

Відомості про автора:

Комар Таїсія Василівна – кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри практичної психології та педагогіки Хмельницького національного університету.

Статтю подано друку 15.04.2015.

УДК 37.015.3:005.32

© М. В. Кормишев, 2015 р.

М. В. Кормишев (м.Слов'янск)

**ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ТА УМОВИ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ УЧІННЯ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

У статті проаналізовано наукові дослідження зарубіжних і вітчизняних психологів з проблем умов і механізмів розвитку мотивації навчання особистості. Мотивація навчання є одним з визначальних чинників ефективності навчального процесу. Дослідження механізмів розвитку сфери мотивації навчання молодших школярів представляє окрему галузь наукових пошуків і є особливо актуальним. Здійснений теоретичний аналіз концепцій і підходів до вивчення феномену розвитку мотивації навчання представляє її сутність, закономірності та механізми формування залежно від внутрішніх і зовнішніх умов розвитку та виховання дитини, що в цілому зробило можливим визначення та обґрунтування основних концептуальних положень дослідження.

Ключові слова: мотивація навчання, механізми розвитку мотивації, умови розвитку навчальної мотивації.

В статье проанализированы научные исследования зарубежных и отечественных психологов по проблемам условий и механизмов развития мотивации учения личности. Мотивация учения является одним из определяющих факторов эффективности учебного процесса. Исследование механизмов развития сферы мотивации учения младших школьников представляет отдельную отрасль научных поисков и является особенно актуальным. Осуществленный теоретический анализ концепций и подходов к изучению феномена развития мотивации учения представляет ее сущность, закономерности и механизмы формирования в зависимости от внутренних и внешних условий развития и воспитания ребенка, что в целом сделало возможным определение и обоснование основных концептуальных положений исследования.

Ключевые слова: мотивация учения, механизмы развития мотивации, условия развития учебной мотивации.

The problem of pupil's learning motivation and its activation has not lost topicality both in our home and foreign psychology. Psychologists emphasize that solving this problem is one of the most complicated objectives of present-day psychology. So, it is necessary to research basic theoretical and methodological principles of a pupil's motivation appearance and its development. The psychologists point out that appearance of pupils' need for learning activities is connected with the development of imagination and symbolic function in the playing activities. Their actual existence generates the necessity of knowledge content and competence of theoretical character. Organization of primary learning in the form of learning activity favors assimilation of theoretical knowledge and competence which form a primary pupil's foundations of theoretical thinking and the need for this activity.

Key words: learning motivation, psychological mechanisms, conditions of motivation development.